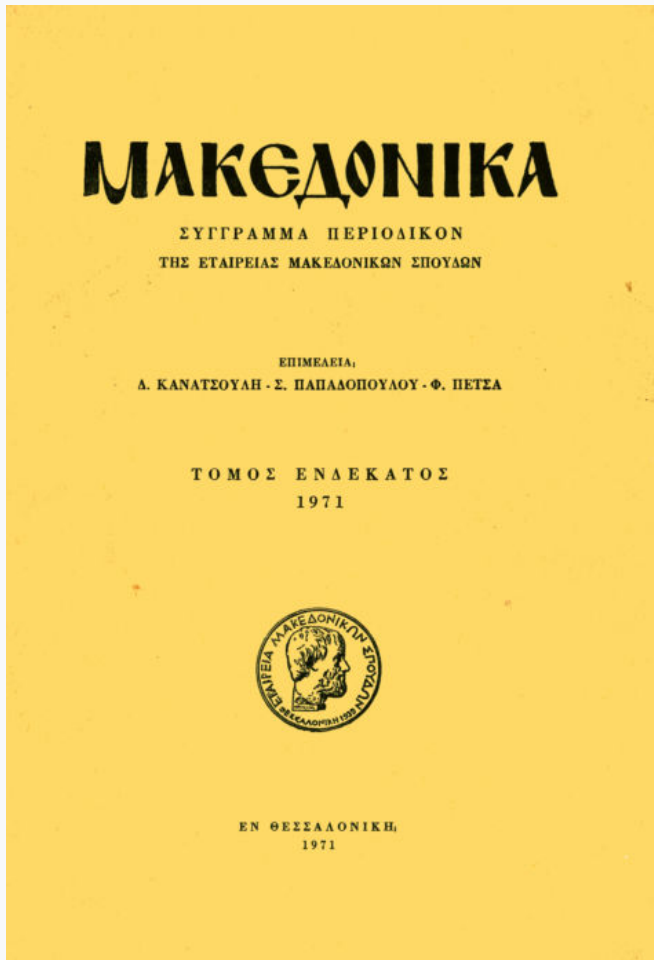

Μακεδονικά

Τόμ. 11, Αρ. 1 (1971)

George Rosen, Die Balkan Haiduken. Ein Beitrag zur innern Geschichte

I. K. Βασδραβέλλης

doi: [10.12681/makedonika.955](https://doi.org/10.12681/makedonika.955)

Copyright © 2015, I. K. Βασδραβέλλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βασδραβέλλης I. K. (1971). George Rosen, Die Balkan Haiduken. Ein Beitrag zur innern Geschichte. *Μακεδονικά*, 11(1), 417–425. <https://doi.org/10.12681/makedonika.955>

George Rosen, Die Balkan Haiduken. Ein Beitrag zur innern Geschichte, Clawentums, I. M. Brodhaus, Leipzig 1878.

Τὸν τελευταῖο καιρὸ ἔπесе στὰ χέρια μου μία παλιὰ ἔργασία τοῦ Γερμανοῦ συγγραφέα George Rosen γιὰ τοὺς Σλάβους χαϊδούκους τῶν Βαλκανίων, ἡ ὁποία παρουσιάζει σημαντικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς βορείους γείτονας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τοὺς Βουλγάρους, γενεὰ δὲ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου. Ἐξ ὅσων γνωρίζω ἡ ἔργασία αὕτη δὲν εἶναι γνωστὴ στοὺς Ἑλληνας ἱστορικοὺς, ἀλλὰ δὲν τὴν ἀναφέρουν εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τῶν καὶ οἱ ἄλλοι ἱστορικοὶ τῶν Βαλκανίων, οἱ μεταπολεμικῶς ἀσχοληθέντες μὲ αὐτὸ τὸ θέμα.

Ἐθεώρησα λοιπὸν σκόπιμον νὰ δημοσιεύσω ἐδῶ σύντομον περίληψιν τοῦ ἔργου τοῦτου γιὰ νὰ δώσω πληροφορίες στοὺς ἐνδιαφερομένους μὲ τὸ θέμα τῶν κλεφτῶν κυρίως καὶ τῆς ληστείας εἰς τὰ Βαλκάνια ὅπως αὕτη ἐξελίχθηκε μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου.

Ἡ ἔθνογραφικὴ ἱστορία τῶν Βαλκανίων εἶναι πολὺ μπερδεμένη. Ὄνόματα ἀρχαίων λαῶν, τοπωνυμίων, ὀροσειρῶν, ποταμῶν καὶ οἰκισμῶν δὲν ξεχωρίζονται εὐκόλα. Ἡ ἐμφάνιση τῆς ληστείας σ' αὐτοὺς τοὺς χώρους ἔχει σχέση μὲ τὴν μετακίνηση τῶν παλαιῶν λαῶν καὶ οἱ Βέσσοι, πού εἶναι ἀπὸ τοὺς παλαιότερους, τὸ ἔτος 72 π.Χ. διώχθηκαν ἀπὸ τὸ Ρωμαῖο στρατηγὸ Μ. Λούκουλο καὶ ἐγκατεστάθηκαν νότια τῆς ὀροσειρᾶς, πού ὀνομάζεται Bessica. Αὐτὸ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ὁράτιο στὸ ἔργου του «Bello furiosa Thracae». Ἀργότερα ὁ Ρωμαῖος ποιητὴς Nolanus τοὺς χαρακτηρίζει σκληροτέρους ἀπὸ τὸ χιόνι καὶ ὁ Στράβων πού γεννήθηκε στὰ 65 π.Χ. καὶ ζοῦσε ἕως τὰ 23 μ.Χ. τοὺς ἀποκαλεῖ «ληστής», γιὰτὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ὑπῆρχον πολλοὶ λησταί, ὁ δὲ Ἀπάλας γράφει, ὅτι ὅλες οἱ ἐπαρχίες ἔτρεμαν στὸ ἄκουσμά τους.

Ἔτσι ἀπὸ παλιὰ ἀπέκτησαν τὰ Βαλκάνια τοὺς «ληστής» τους πού δὲν κατάρθωσε νὰ ξεριζώσει οὔτε τὸ Ρωμαϊκὸ κράτος στὴν ἀκμὴ τῆς δυνάμεώς του. Οἱ λαοὶ ἐν τῷ μεταξύ εἶχαν ἀλλάξει, τὰ ἔθιμα ὁμοῦ εἶχαν μείνει τὰ ἴδια.

Τὸ Βουλγαρικὸν κράτος τοῦ Μεσαίωνα χάρις τῷ Δούναβη, πού ἦταν φυσικὸν σύνορον στὰ Βαλκάνια, κατάρθωσε νὰ κυριαρχήσει στὸ τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πού ἔπесе στὰ ὄρια του καὶ νὰ ἐξαπλώσῃ τις ληστρικὰς ὁμάδες (Rauberzüge) ἕως σχεδὸν τὴν Κωνσταντινούπολη. Τὰ Βαλκάνια δὲν ἦταν ποτὲ ὀρόσημον καὶ γι' αὐτὸ ἔχαναν τὴν πολιτικὴν σπουδαιότητα οἱ ἐπαναστάτες πού κατοικοῦσαν σ' αὐτά. Οἱ ληστετεῖς δὲν ἀπέκτησαν ἱστορικὸν χαρακτῆρα, καὶ σπάνια ἀναφέρονταν στὴ λογοτεχνία. Αὐτὸ δὲν ἴσχυε μόνο γιὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν τουρκικὴν. Ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀπεσταλέμενος τοῦ Τουρκικοῦ κράτους Busbeque ταξίδεψε ἀνενόχλητα τὸν 16ον αἰῶνα στὴν Κωνσταντινούπολη, μέσα ἀπὸ τὰ ἐδάφη τῶν χαϊδούκων, μεταξὺ Σόφιας-Φιλίππουπόλεως, ὑποθέτουμε ὅτι κάτω ἀπὸ ἰσχυροὺς βασιλεῖς, ὅπως ὁ Σουλεϊμάν Β', περιορίστηκαν οἱ ληστετεῖς.

Τὸν Μάιον τοῦ 1665 ὁ Ἄγγλος γραμματεὺς τῆς πρεσβείας Πῶλ Ρικὼ ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια παραμονῆς στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐπιστρέφοντας μέσφ Βελιγραδίου καὶ Βιέννης στὴν πατρίδα του, ἔκανε τὸν ἴδιον δρόμον μὲ τὸν Busbeque. Ὁ ἴδιος ἔγραψε στὸ ἔργου του «Ἡ σημερινὴ κατάστασις στὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν»: «Πῆγα εἰς τὴν Σόφια περνώντας ἀπὸ τις τοποθεσίας τοῦ Αἵμου πού οἱ Τούρκοι ὀνομάζουσι Derwend Kapysi (Πύλη τῶν Στενῶν). Ὁ ἀνήφορος εἶναι ἀπτόμοις καὶ προσοδοφόρος γιὰ τοὺς ληστής πού ἔχουν ἐκεῖ σπηλιὰς καὶ ἄλλου εἶδους καταφύγια. Στὴν κορυφὴν βρίσκεται ἓνα βουλγαρικὸ χωριὸν, ὅπου οἱ γυναῖκες μιλοῦν καὶ κυκλοφοροῦν ἐλεύθερα μὲ τοὺς ξένους, ἐνῶ οἱ ἄντρες φροντίζουν γιὰ τὰ χωράφια καὶ τὰ ζῶα ἢ κρύβονται ἀπὸ φόβον τῶν Τούρκων, καὶ πού εἶναι τὸ μόνον μέρος πού μποροῦν νὰ διανυκτερεύουν. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ βουνοῦ καθηριζόντας περνᾷ κανεῖς μέσα ἀπὸ ἓνα στενὸ μονοπάτι ἀνάμεσα σὲ βουνὰ καὶ σὲ δάση. Αὐτὸ τὸ μέρος τὸ ἐπισκέπτονται οἱ χαϊδούκοι ἀπὸ ἐπὰν πόλεις τῆς Μολδαβίας,

Ουγγαρίας και άλλων χωρών, και από εκεί επιτίθενται στα караβάνια και κατακυλούν βράχους για να κάνουν μεγάλη φασαρία, σάν να είναι σφαίρες από κανόνια. Όπως μου έχουν πει, σ' ένα τέτοιο Δερβένι 18 ληστές έχουν ληστέψει πάνω από τριακόσιους εμπόρους».

Βλέπουμε λοιπόν πώς ήταν οργανωμένες σέ γενικές γραμμές οι συμμορίες στη βόρεια Βαλκανική Χερσόνησο. Άλλά ό Άγγλος ταξιδιώτης δέν αναφέρει καθόλου τά βουλγαρικά έθνη. Πάιρνει άραγε από βουλγαρική πηγή αυτό που γράφει; Υποθέτουμε ότι τά κάτω του Δουνάβειος έθνη είναι Βούλγαροι που κάτω από την προστασία της τουρκικής κυριαρχίας πέρασαν τό ποτάμι κατά χιλιάδες με τά κοπάδια τους.

Ή λέξη χαϊδούκος (στους Τούρκους χαϊντούτ, Βουλγάρους χαϊντούτιν) χαϊδούκος = σερβικός τύπος) έχει ούγγρική καταγωγή¹. Στους παλαιότερους Τούρκους ιστορικούς σημαίνει τό ούγγρικό πεζικό και συναντάται μαζί με την ούγγρική λέξη katana (haidud και katana = πεζικό και ίππικό). Ό Busbeque όμως δέν αναφέρει τί έμαθε για τους Ούγγρους «χαϊδόνες», βοσκούς-πολεμιστάς και συγχρόνως ληστάς.

Οί χαϊδόνες ήταν όπλισμένοι βοσκοί Ούγγροι, που συνέχιζαν με τη μορφή ληστείας τόν πόλεμο κατά των Τούρκων στις τουρκοκρατούμενες περιοχές της χώρας τους.

Έπειδή ό Τούρκος έβλεπαν ότι οι ίδιοι λησται ύπηρχαν και στα Βαλκάνια έδωσαν και στους ληστάς της Βουλγαρίας τό ούγγρικό όνομα. Οί χαϊδούκοι για αιδνες έμειναν οι ίδιοι. Περιώρισαν την καλλιέργεια της γής και την βιοτεχνία στις περιοχές όπου δρούσαν, λυμαίνονταν τό έσωτερικό εμπόριο, κρατούσαν τόν πληθυσμό της όρσειρας σέ χαμηλό επίπεδο, αποξένωναν τους βόρειους Βουλγάρους από τους νότιους.

Οί Βούλγαροι που πάντα έμειναν πίσω στην τέχνη, την βιομηχανία, και τόν πολιτισμό, δέν ενδιαφέρονταν για την πολιτισμένη Εύρώπη. Είναι ή πιό άσημη από τις σλαβικές φυλές. Οι συγγραφείς άνεδείχθησαν από τόν λαό, γιατί οι ίδιοι φρόντιζαν να μένουν στην άφάνεια.

Δύο Άγγλοι, οι Saint-Clair και Ch. Brophy, έζησαν για επαγγελματικούς λόγους 3 χρόνια στη Βουλγαρία στην περιοχή της Βάρνας. Άν και κρατήθηκαν μακριά από επιδράσεις, όμως δεσμεύθηκαν από κάποια συμπάθεια για τό τουρκικό στοιχείο και κάποια αντίπαθεια για τους Βουλγάρους. Είς τό έργο τους «Διαμονή στη Βουλγαρία» βρίσκουμε άξιοσημείωτες παρατηρήσεις. Δίδουν μεγάλη σημασία στις συμμορίες και τους αφιερώνουν μεγάλο μέρος του έργου τους (ένα κεφάλαιο με τίτλο «Ληστεία στα Βαλκάνια»). Οί παρακάτω πληροφορίες είναι από τό βιβλίο τους: «Υπάρχουν τρία είδη ληστών στη Βουλγαρία: 1. Οί τσελεμπή των Βαλκανίων, Balcan-Tschelebi ή Elden vom Walde-ευγενείς του δάσους. 2. Οί χιρσιζ ή συνηθισμένοι λησται του δρόμου. 3. Οί χαϊδούκοι ή πανελεύθεροι Τούρκοι δολοφόνοι (Vogelfreien).

Οί πρώτοι είναι όλίγοι, άπόγονοι παλαιών οικογενειών που καταδιώκονται από τους Τούρκους για κάτι που έκαναν και για να σωθούν τρέχουν στο δάσος. Ή ζωή τους εκεί, παρά τους κινδύνους, είναι ευχάριστη, ληστεύουν μόνο Άρμένιους ή Έλληνας που πάνε από τη Βάρνα στην Άδριανούπολη κι έχουν μαζί τους χρήματα. Σέ κάποιο στενό άπ' όπου περνά ό δρόμος, ξεπετιέται ξαφνικά ό τσελεμπής των Βαλκανίων και φωνάζει: Dür wer para! (Σταμάτα, δώσε τά λεφτά σου). Έξ άλλου καλύτερα είναι να γλυτώσης τη ζωή σου και άς χάσης τά λεφτά σου. Πολλοί άφοβ ληστευθούν, αν έχουν μαζί τους άστυνομική συνοδεία, πυροβολούν στον άέρα και συνεχίζουν τό δρόμο τους για τη Βάρνα κι όταν φτάσουν εκεί, αναφέρουν ότι συνάντησαν ληστάς και σκότωσαν πολλούς άπ' αυτούς

1. Σημ.: Όπως έγραφα στην εργασία μου, Άρματολοι και κλέφτες εις την Μακεδονίαν, έκδοσις β', Θεσσαλονίκη 1971, σ. 32 ύποσ. 2, ή λέξις έχει άραβική προέλευση.

καί έσωσαν μετά βίας τή ζωή τους. Τό θύμα συνεχίζει τό ταξίδι ευχαριστημένο πού έσωσε τή ζωή του, χωρίς νά παραπονεθῆ όμως, γιατί ξέρεי ότι οί ληστὰι μπορεῖ νά τόν έκδικηθοῦν.

Οί τελεμπεῆδες τοῦ δάσους δέν εἶναι κοινοί ληστὰι, μοιάζουν τοὺς περιπλανώμενους ἵππoτας τοῦ μυθιστορήματος. Εἶναι πάντα έτοιμοί νά ξεασκήσουν με άγρια έτοιμότητα τήν δικαιοσύνη καθὼς καί νά βοηθήσουν τόν άδικημένο. Ποτέ δέν πυροβολοῦν πρῶτοι καί γενικά οί φόνοι εἶναι έλάχιστοι. "Όταν περάσῃ καιρὸς καί ξεχασθῆ ἡ ὑπόθεσις των, ξαναγυροῦν στὰ χωριά τους καί γίνονται έργατικά μέλη τῆς κοινωνίας τους καί δείχνουν τήν ἴδια τιμιότητα με τοὺς περισσοτέρους μοαμεθανοὺς χωρικοὺς. Γνωρίζω πολλοὺς Τούρκους πού ὑπῆρξαν τελεμπεῆδες τοῦ δάσους, κι άλλους πού εἶναι τώρα. "Όποιος θέλει νά κάνῃ τήν ἴδια προσπάθεια με ένα Έλληνα έμπορο ἢ Βούλγαρο χωρικό δέν μπορεῖ. Θα άπορῆ κανεῖς πού μιλάμε γιά τοὺς ληστὰς άπολογητικά ἢ έπαινετικά, όταν όμως συγκρίνη κανεῖς τοὺς τελεμπεῆδες τῶν Βαλκανίων με τίς άλλες κατηγορίες ληστῶν, αὐτοί φαίνονται άγιοι.

Ἡ δεύτερη κατηγορία οί χιρσιζ ἢ ληστὰι τοῦ δρόμου εἶναι ἡ μεγαλύτερη πληγή τῆς χώρας. "Ο χιρσιζ εἶναι ραγιάς κατά κανόνα πού άλλαξε τό βαπτιστικό χριστιανικό όνομα σέ μοαμεθανικό, φορᾶ χοντρὸ τουρμπάνι στό κεφάλι του αντί τοῦ καπέλλου τῶν Βουλγάρων χωρικῶν καί περνᾶ γιά Τούρκος. "Όταν εἶναι ἡ συγκομιδῆ κακή καί οί φόροι πιεστικοί πηγαίνει στὰ χριστιανικά χωριά, κλέβει άλογα, πρόβατα, πιάνει ταξιδιωτές, άπάγει χωριatóπαιδα στὰ βουνά καί ζητᾶ λύτρα. Μόλις αντίληφθῆ τό πλησίασμα τοῦ θύματός του, στήνει τό δπλο του έτσι, ὥστε νά εχη στόχο τόν δρόμο πού θά περάσῃ ὁ ταξιδιωτής καί πυροβολεῖ χωρὶς νά μπορῆ νά σώσῃ ὁ άλλος τῆ ζωή του δίνοντας μόνος του τὰ χρήματά του. "Αν επιτύχῃ τόν στόχο κλέβει τὰ πάντα, θάπτει τό πτόμα μακριά στό δάσος καί πηγαίνει στό πλησιέστερο χωριὸ γιά νά μεθῃ με τοὺς συντρόφους του. "Ίσως τό θύμα νά εἶναι άπό τό ἴδιο χωριὸ πού επισκέπτονται γιά νά γλεντήσουν οί δολοφόνοι. "Ο χωρικοί τό καταλαβαίνουν, χωρὶς όμως νά μποροῦν νά κάνουν τίποτα. Δέν ὑπάρχει κανένα χωριὸ ραγιάδων στή Βουλγαρία, στό ὁποῖο μερικοί άπό τοὺς κατοίκους νά μὴν ὑπῆρξαν ληστὰι, έτσι, ὥστε νά ὑπάρχῃ πάντα κάποια άπειλή. Γι' αὐτό τοὺς άφήνουν ἡσυχους. Στὴν άρχῆ εκλεβε ὁ χιρσιζ μόνο ζῶα, μὰ σιγά σιγά εξάπλωσε τῆ δραστηριότητά του καί σέ δολοφονίες. Εἶναι πολὺ δύσκολη ἡ καταπολέμηση αὐτῆς τῆς κατηγορίας τῶν ληστῶν γιατί κάθε χωριὸ ραγιάδων γίνεται με τῆ θέλησή του ἢ ὀχι συνεργὸς τῶν ληστῶν. "Ενας χωροφύλακας μοῦ εἶπε: «τί μποροῦμε νά κάνουμε; οί χωρικοί τοὺς πληροφοροῦν γιά ὄλες τίς κινήσεις μας καί τοὺς πηγαίνουν τρόφιμα». "Έτσι κάνουν τὰ στραβά μάτια γιατί ἂν συλλάβουν έναν χωρικό συνεργό, θά βρεθῆ άλλος νά τόν αντικαταστήσῃ. "Ο χωροφύλακας δέν μπορεῖ νά συλλάβῃ κανένα, γιατί θά ξεσηκωθῆ τό χωριὸ κι αὐτόν δέν θά βρεθῆ κανεῖς νά τόν προτατεῦσῃ. Μόνο ἂν ὑπῆρχε στό χωριὸ ὀργανῶσις γιά τήν προστασία τοῦ χωροφύλακα θά τό έκανε.

Ἐπάρχουν καί χιρσιζ πού περιορίζουν τίς ληστείες τους στὰ άλογα, στὰ παιδιά, στὰ πρόβατα, χωρὶς νά τολμοῦν νά πειράξουν τοὺς ταξιδιωτές. Δέν βρίσκεται καμιά οικόγενεια ραγιάδων μέλος τῆς ὁποίας νά μὴν εχη κλέψη ζωντανά κι αὐτό εξηγεῖται άπλούστατα. Εἶναι «βουλγαρική δικαιοσύνη»: κάποιος μοῦ εκλεγε τὰ βόδια μου κι ἐγὼ θά κλέψω άπό κάποιον άλλο. "Αν τοῦ κλέψουν δύο, πάει στό γειτονικό χωριὸ καί κλέβει τέσσαρα.

Ἡ τρίτη κατηγορία εἶναι ὁ χαϊδοῦκος ἢ ελεύθερος σάν πουλί. Ξεχωρίζει άπό τίς άλλες δύο κατηγορίες γιατί δέν εχει κανένα φίλο έξω άπό τῆ συμμορία του· αὐτό τοῦ προσφέρει διπλῆ άφάλεια με τήν άκαταστασία τοῦ άστυνομικοῦ συστήματος τῆς Τουρκίας καί με τόν φόβο πού έμπνέει. Περιορίζεται σπάνια σέ άπλη ληστεία καί σκοτάνει άπό καθαρή ευχαρίστηση. Με ένα-δύο χρόνια άνενόχλητης δράσεως άποκτᾶ τήν δύναμη τοῦ

ἄτρωτου καὶ οἱ χωρικοί, ποὺ εὐχαρίστως θὰ τὸν παρέδιδαν στοὺς Τούρκους, φοβούνται τώρα τὴν ἐκδίκηση.

Ἔνας γνωστός ληστής χαϊδούκος ἦταν ὁ Kara-Kostia ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ χωριὸ ἸΑκ-Ντερέ στὴ Ρούμελη, κοντὰ στὸ Car-Empireh. Αὐτὸς ἔδρασε μόνος ἢ μὲ μιά συμμορία ἀπὸ τρεῖς ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ ἦταν ὁ τρόμος τῆς ἐπαρχίας. Εἶχε ὀργανώσει ἕνα σύστημα μὲ ὑποκατάστατα ἀλόγων (Ersatz) καὶ τὴ μιά στιγμὴ βρισκόταν ἐδῶ, τὴν ἄλλη ἐκεῖ. Δὲν τοῦ ἔφτανε νὰ σκοτώνῃ τὰ θύματά του, ἀλλὰ τὰ βασάνιζε κιόλας κατὰ τρόπο ποὺ δὲν ἔφτανε οὔτε τὴν βαρβαρότητα τῶν συμμοριτῶν τῆς Νότιας Ἰταλίας. Ἔτσι πρόσφερε ἡ κυβέρνησις μεγάλη ἀμοιβὴ γιὰ τὸ κεφάλι του.

Ἀποφάσισε λοιπὸν ἕνας Τούρκος, ὁ Χασάν ἀπὸ τὸ Οὐματζίνα (;) νὰ ξεκαθαρίσῃ τὴ χώρα ἄπ' αὐτὸ τὸ κακὸ, νὰ σκοτώσῃ τοὺς χαϊδούκους καὶ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὶς συμμορίες τους. Στὰ νειάτα του ὑπῆρξε κι αὐτὸς τσελεμπῆς τῶν Βαλκανίων.

Ἄλλη μιά ἱστορία γιὰ τοὺς χαϊδούκους μᾶς διηγήθηκε πρὶν λίγες μέρες ἕνας κάτοικος τοῦ χωριοῦ Γιαζαμπάτες ποὺ ὑπῆρξε μάρτυρας μιᾶς τραγωδίας. Ἔνας Ἑλληνο-Βούλγαρος, ὁ Στηρίων, ἀπὸ τὸ ἸΑκ-Ντερέ, γυρνοῦσε μὲ μιά συμμορία ἀπὸ 30-40 ληστές καὶ λήστευε καὶ σκότωνε. Τελικὰ πῆθανε ἐξ αἰτίας ἑνὸς καυγᾶ του μὲ ἕνα ἀπὸ τοὺς συντρόφους του. Ὁ παλιότερός του φίλος, ὁ νέγρος Ἀμπντουλάχ, τὸν ἐκδίκηθηκε. Οἱ λησταὶ ἦταν στὸ χωριὸ Κουρούκιοϊ (τότε ἄντρο ληστῶν καὶ τώρα μιά ἐργατικὴ ἀποικία περιπλανώμενων Τατάρων) κοντὰ στὸ ἸΑκ-Ντερέ καὶ περικυκλώθηκαν ἀπὸ στρατιώτες ποὺ τελικὰ τοὺς σκότωσαν ὅλους. Τοὺς εἶχε προδώσει ὁ Ἀμπντουλάχ. Μόνο ὁ Στηρίων ἐπέζησε καὶ καθὼς σηκώθηκε πληγωμένος, ὁ προδότης του σήκωσε τὸ πιστόλι νὰ τὸν χτυπήσῃ: «Χτύπα, φώναξε ὁ Στηρίων. «Δὲν μπορῶ», ἀπάντησε ὁ Νέγρος, «κάποτε εἶμαστε φίλοι». «Τότε θὰ σκοτωθῶ μόνος μου», εἶπε ὁ πρῶτος. Ἄρχισε τότε ὁ Στηρίων νὰ τραγουδᾷ, πῶς μὲ τὸν προδότη του βρισκόνταν μαζί σὲ εὐτυχισμένες στιγμές, κι ὁ νέγρος σκέπασε τὸ πρόσωπό του κι ἄρχισε νὰ κλαίῃ καὶ ὁ Στηρίων τὸν σκότωσε καὶ πῆθανε ὁ ἴδιος.

Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς τσελεμπῆς τῶν Βαλκανίων καὶ τοὺς χαϊδούκους φαίνεται ἀπὸ τὴ συζήτησις ποὺ εἶχαμε μὲ τὸν Χαλίλ, ἕνα μοαμεθανὸ τσελεμπῆ τοῦ δάσους. Τὸν ρωτήσαμε γιὰ τὸν Στηρίωνα. Εἶπε ὅτι ἀπέφευγε τοὺς Τούρκους ὅταν ζοῦσε, γιατί ἤξερε ὅτι κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς μπορούσε νὰ τὸν σκοτώσῃ. «Δηλαδή», ρωτήσαμε, «δὲν εἶναι τσελεμπῆς;». Ἔμεινε ἐμβρόντητος καὶ ἀπάντησε ὅτι ἕνας τσελεμπῆς δὲν κλέβει τὰ πτώματα, οὔτε σκοτώνει γυναῖκες καὶ παιδιά. Ἐδῶ τελειώνει ἡ διήγησις τῶν δύο Ἀγγλων.

Ὁ Βούλγαρος Παναγιώτ Χίτωφ (Panajot Hitow) ἀπὸ τὸ 1858 καὶ ἐπὶ 10 χρόνια διασχίζει τὰ Βαλκάνια σάν βοϊβόδας¹, ἀρχηγὸς μιᾶς συμμορίας χαϊδούκων, καὶ ὡς τώρα εἶναι ὁ μοναδικὸς ἐκ τῶν ὁμοίων του. Εἶναι ὁ μόνος ποὺ ἀνέδειξε τὴ συγγραφικὴ τέχνη καὶ περιέγραψε σὲ ἕνα βιβλίον ποὺ ἐξέδωσε στὸ Βουκουρέστι τὴ βουλγαρικὴ γλῶσσα τὴ ζωὴ του καὶ μιά σειρά σημειώσεως γιὰ τὴ ζωὴ ἄλλων βοϊβόδων. Ὁ Παναγιώτ δὲν ἔδωσε μιά συστηματικὴ μελέτη τὴν τοὺς χαϊδούκους, ὅπως οἱ δύο Ἀγγλοι, ἀλλὰ διηγήθηκε μόνον αὐτὰ ποὺ ἔζησε ὁ ἴδιος. Λέγει λοιπὸν ὅτι ὁ Τούρκος ποτὲ δὲν ληστεῖ ἕνα ἄλλον Τούρκον ἢ μοαμεθανὸν ἔτσι, ὥστε ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ οἱ Βούλγαροι λησταὶ καὶ ταξιδιώτες λένε ὅτι εἶναι Τούρκοι, γιατί ἔτσι νιώθουν ἐξασφαλισμένοι ἀπέναντι στὶς τουρκικὰς συμμορίες. Ὁ Βούλγαρος, κατὰ τὴν ἄποψιν τοῦ Παναγιώτ, εἶναι ἄπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια πολὺ λιγώτερο ἀκριβής. Δίκαια λοιπὸν δὲν τὸν παίρνει ὁ γνήσιος χαϊδούκος στὴν κοινωνία του, γιατί ἐνῶ ἡ ὀνομασία χαϊδούκος γιὰ τοὺς Τούρκους προκαλεῖ ἐντροπὴν, γιὰ

1. Σημ.: Τὸ ὄνομα Παναγιώτ = Παναγιώτης δὲν εἶναι βουλγαρικὸ ἢ σλαβικὸ γενικώτερα. Ἴσως νὰ εἶναι ἐκσλαβισθεὶς Ἑλληνας ἢ Βλάχος τῶν βαλκανικῶν βουνῶν. Πάντως πρόκειται περὶ ὀνομαστοῦ χαϊδούκου τῶν Βαλκανίων.

τὸν Παναγιώτ ἀποτελεῖ τίτλον τιμῆς, ποῦ ὁμως δὲν ἀξίζει γι' αὐτὸν ποῦ ληστεύει τοὺς ὁμοιδεάτας καὶ συμπατριῶτες του. Τὴν διαφορὰ τῶν ληστῶν τῶν δύο ἔθνοτήτων δείχνουν καὶ τὰ ἐξῆς: ὁ Παναγιώτ ὁ ἴδιος δὲν ὑποστηρίζει τὴν στάση τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ ἀπέναντι στοὺς χαϊδούκους, θεωρεῖ τοὺς τσορματζήδες καὶ τοὺς πνευματικούς, ἀντεθνικούς καὶ τὰ κλοπιμαῖα δὲν ἐπιστρέφονται δὲν ἀνακαλυφθῆ ὅτι τὸ ἔμπορικό καραβάνι ποῦ ληστεύθηκα ἦταν βουλγαρικό μεταμφιεσμένο σὲ τουρκικό. Εἶναι ἀξιοσημείωτο πόσες πολλὲς καὶ φοβερὲς ληστείες συμβαίνουν στὴν Ἀνατολή. Παρ' ὅλο ποῦ τὴν πίστη, ἐμπιστοσύνη καὶ κάθε ἀνώτερο συναίσθημα τὸ κοροϊδεύουν, ὁ Ἀνατολίτης χτυπᾷ μόνο πρὸς ὀρισμένες κατευθύνσεις. Μὲ κάποια ἀπλοϊκότητα, ὅπως σφάζει ὁ χασάπης τὸ ζῶο, σφάζει κι αὐτὸς τὸς ἄλλοθρήσκους, ἄλλοθενεῖς συμπολίτες του χωρὶς κἄν νὰ βασιζέται σὲ θρησκευτικὴ δικαιοσύνη. Ὁ Παναγιώτ παρουσιάζει τοὺς φόνους-ληστείες του σὰν δίκαια τιμωρία γιὰ κακὲς πράξεις τῶν Τούρκων καὶ γιὰ τὶς κλοπὲς ἑνὸς ἰσχυρίζεται ὁ Παναγιώτ ὅτι μπορεῖ νὰ πάρῃ ἐκδίκηση γιὰ ὅλο τὸ ἔθνος. Ὁ Παναγιώτ ἔμοιαζε μὲ ἕναν τεσλεμπὴ τῶν Βαλκανίων, ποῦ δταν σταματοῦσε τὶς ληστείες του, μποροῦσε νὰ κυκλοφορῆ ἐλεύθερα ἀνάμεσα στοὺς συμπολίτες του.

Τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν χιρσιζ καὶ τῶν χαϊδούκων τὴν εἰδειξαν οἱ δύο Ἕλληνοι λιγώτερο ἔντονοι. Ὁ χαϊδούκος ἦταν ὁ πιὸ διψασμένος γιὰ αἶμα ἀπὸ τοὺς δύο. Στὴν πραγματικότητα ὁ χιρσιζ εἶναι ὁ κοινὸς ληστὴς κάθε χώρας, ὁ χαϊδούκος ὁμως εἶναι ὁ ἰδιάζων ἀντάρτης τῶν Βαλκανίων, ποῦ ἀσκεῖ τὸ ἐπάγγελμα του σὰν ἔθνητικὴ ὑπόθεση καὶ σύμφωνα μὲ μερικοὺς κανόνες ποῦ τοῦ ἔχουν μεταδοθῆ ἀπὸ τοὺς παλαιότερους. Ὁ χιρσιζ μοιάζει τὸν Εὐρωπαϊὸ γκάουerner (κλέφτης-ἀπατεῶνα) καὶ δὲν συνδέεται μὲ καμιά τάξη γιὰ τὴ δράση του. Ὁ χριστιανὸς χιρσιζ, ποῦ τριγυρνᾷ ντυμένος σὰν Τούρκος καὶ ἐμφανίζεται στοὺς Τούρκους σὰν Βούλγαρος καὶ στοὺς Βουλγάρους σὰν Τούρκος, σχηματίζει τὴν κατὰ παράδοξη βαθύτερη ἔννοια τοῦ κλέφτη τῶν Βαλκανίων, εἶναι ὁ γνήσιος Κοκοσάρ, γιὰ τὸν ὁποῖο, κατὰ τὸν Παναγιώτ, ντρέπεται ὁ χαϊδούκος.

Ἡ γνώμη τῶν δύο Ἕλλήνων εἶναι πολὺ ἀπόλυτη. Δὲν εἶναι σπάνιες οἱ τουρκικὲς καὶ τσιτάκ (μοαμεθανο-βουλγαρικὲς) συμμορίες ποῦ πολλὲς φορὲς εὐνοοῦν τοὺς ὁμοθρήσκους τοὺς. Ὁ Τούρκος, ὅσο σὰν κλέφτης κατέχεται ἀπὸ ὀρισμένο ἀριστοκρατικὸ συναίσθημα, τόσο δὲν θέλει νὰ στηρίζεται σὲ ἐξωτερικὲς καταστάσεις γιὰ νὰ ἐπιτυγχάνῃ τοῦ σκοποῦ του. Ὅπως οἱ δύο Ἕλληνοι, συμφωνοῦμε κι ἡμεῖς ὅτι οἱ χαρακτηρισμοί, ληστᾶς τοῦ δρόμου καὶ παράνομοι (outlaw) γιὰ τοὺς χιρσιζ καὶ τοὺς χαϊδούκους ἀντιστοίχως, εἶναι πολὺ κατάλληλοι. Ὁ χαϊδούκος ἐκτός ἀπὸ ληστὴς τοῦ δρόμου ἔχει καὶ τὸ ἐξῆς ἰδιάζον γνώρισμα: ἐξ αἰτίας κάποιας μεγάλης παρανομίας του δὲν μπορεῖ νὰ ξαναγυρῆ σπιτί του, δὲν ἔχει πιά καμιά πατρίδα. Ὁ χιρσιζ ἔχει καὶ φίλους ποῦ πολλὰς φορὲς τὸν βοηθοῦν. Ὁ χαϊδούκος εἶναι καταδικασμένος ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ὁ χιρσιζ χάρης στὴν φροντίδα τῆς ἀσφάλειας καὶ τῆς τουρκικῆς δικαιοσύνης καὶ χάρις στὸν φόβο τῶν ἀδικημένων νὰ τὸν κατηγορήσουν, μένει συχνὰ ὅλη τὴ ζωὴ του ἀτιμώρητος καὶ σὲ περίπτωση καταγγελίας μὲ τὴ δυνάμη του ἐξαλείφει κάθε ἀπειλὴ τιμωρίας. Ὁ χαϊδούκος ἀντιθέτως ἔχει πίσω του τὴ φωτιά, ἀνήκει στὴ δικαιοδοσία τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς συμμορίας νὰ καταδικασθῆ σὲ θάνατο ἢ νὰ σταλῆ πίσω στὴν πατρίδα του. Οἱ χαϊδούκοι αἰσθάνονται ἐπαναστάται κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ σχηματίζουν συμμορίες. Ἀπὸ πληροφορίας ποῦ δίνει ὁ Παναγιώτ ἀπὸ τὰ τραγούδια τῶν χαϊδούκων μαθαίνομε γιὰ τὴν ὀργανώσή τους. Γιὰ νὰ σ' ἐμπιστευθοῦν σὰν μέλος τῆς ομάδος πρέπει νὰ εἶσαι συγγενῆς ἢ προσωπικᾶ γνῶριμος. Συχνὰ μερικοὶ νέοι ἄνδρες ἔρχονται κοντὰ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο μὲσθ μιᾶς ὀργανώσεως τῶν Νοτιῶν Σλάβων.

Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς νέους ὁ καθένας μπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ στὸν κύκλο τῶν γνωστῶν του. Τὰ μέλη πρέπει νὰ συνηθίσουν στὴν ζέστη, στὸ ψῦχος, στὴν πείνα, στὴν δίψα, σὲ μακρινὲς πορείες στὰ βουνά, στὸν πόνο. Μεγάλος ἀριθμὸς τῶν μελῶν μιᾶς συμμορίας εἶναι βο-

σκοί, που τους άρρσει όμως περισσότερο ή περιπετειώδης ζωή του ληστου από τη μονότονη άπασχόληση με τὰ κοπάδια.

Μόλις μαζευτή ή συμμορία εκλέγουν ένα άρχηγό κι έναν ύπαρχηγό και μοιράζουν τὰ όπλα. 'Ο άρχηγός έχει τον τίτλο του βοιβόδα, ή και stari-βοιβόδα. 'Ο δεύτερος έπικεφαλής είναι ο μπαϊρακάρης που κρατεί τη σημαία της συμμορίας κι όταν λείπει ό άρχηγός άναλαμβάνει την διοίκηση. 'Η έκλογή του άρχηγου είναι τελειώς έλεύθερη και τó γεγονός ότι έχει συγκεντρώσει τους περισσότερους συντρόφους του, δέν σημαίνει ότι θά πάρη και τó άξίωμα του βοιβόδα. Δίκαια τó άξίωμα αυτό τó παίρνει αυτός στόν όποιον έχει μεγαλύτερη έμπιστοσύνη γιά τó θάρρος του.

Τó άξίωμα του βοιβόδα είναι δύσκολον γιατί έχει όλη την ευθύνη. Πρέπει νά προετοιμάξη τις καθημερινές έπιχειρήσεις γιά τόν έπιούσιον και νά φροντίξη γιά την άσφάλεια της όμάδος. Κύριο φαγητό είναι τó ψωμοτύρι. Τό ψωμί τó κάνουν μόνοι τους αγοράζοντας ή κλέβοντας άλεύρι από τὰ γειτονικά χωριά. Γιά μεγαλύτερη παραμονή στό ύπαιθρο χρησιμοποιουν και παστό προβατίσιο κρέας, που άν και κρύο, τó τρώνε στην άνατολή γιατί διατηρείται περισσότερο. Πίνουν πολύ κρασί που παράγει σε μεγάλες ποσότητες ή Βουλγαρία. 'Η μαστρία του βοιβόδα φαίνεται από την έκλογή του τόπου διαμονής. Συνήθως διαλέγουν κάποιον στρατιωτικό δρόμο άπαραίτητο γιά τόν έμπορικό κόσμο αλλά και όχι πολυσύχναστο. Γιά νά άποκτήσουν τὰ άπαραίτητα μέσα διατροφής και νά πληροφορηθουν γιά τις κινήσεις των ταξιδιωτών, πρέπει νά βρουν προσεκτικά διαλεγμένες τοποθεσίες κοντά στα χωριά που νά τους προσφέρουν άσφάλεια, καταφύγιο και μέρη όπου νά μπορουν νά παραπλανήσουν αυτούς που τυχόν θά τους κυνηγήσουν. 'Από τó καλοκαίρι άκόμη σκέπτεται ό βοιβόδας γιά τó ξεχειμώνιασμα της συμμορίας.

'Όταν τó καλοκαίρι δέν κερδίσουν τίποτα ή χάσουν από άτυχία αυτό που κέρδισαν, ξεχειμωνιάζει ή συμμορία στα βουνά, άλλιώς κατεβαίνει στα χωριά. Στην πρώτη περίπτωση βρίσκουν κάποια φυσική σπηλιά ή, επειδή τὰ Βαλκάνια έχουν λίγες σπηλιές, χτίζουν καλύβες με κλαδιά δένδρων. Τότε βέβαια οι συνθήκες είναι πολύ άσχημες. Στόν Παναγιώτ έτυχε 2 φορές νά περάση έτσι τόν χειμώνα. 'Η άρχή του χειμώνα και του καλοκαιριου στα Βαλκάνια ρυθμίζονται από τὰ κοπάδια (πότε κατεβαίνουν και πότε ανεβαίνουν στό βουνό).

Σάν άρχή της άνοιξεως είναι ή 25η Μαρτίου, έορτή της Παναγίας, αλλά τó βουνό μένει άδειο ώσπου νά έρθουν οι βοσκοί με τὰ κοπάδια τους. 'Ο καθένας που έρχεται στη συμμορία έχει δικό του όπλο, όσοι όμως βοσκοί δέν έχουν, τους δίνει ό βοιβόδας. Τά πολεμοφόδια τά δίνει πάντα ό βοιβόδας. 'Όσα όπλα δέν χρειάζονται τά θάτουν στα βουνά· τó ίδιο κάνουν τó φθινόπωρο που άποσύρεται ή συμμορία στα χειμαδιά της. 'Η άνασυγκρότηση και ό έπανεξοπλισμός της συμμορίας την άνοιξη πανηγυρίζεται σάν γιορτή. Οι χαϊδουκοί ύπολογίζουν πολύ στην άνογη μεταχείριση των όπλων και γι' αυτό δέν φέρνουν μαζί τους τις παλάσκες.

Τά καθήκοντα του μπαϊρακάρη είναι δύσκολο νά τά προσδιορίσουμε. 'Εκτός από σηματοφόρος στέκεται βοηθός πάντα στό πλευρό του βοιβόδα και άντικαθιστά αυτόν κατά την άπουσία του. Στις έπιχειρήσεις, όπως μάς διηγείται ό Παναγιώτ, τó ένα τέταρτο από τὰ λάφυρα λαμβάνει ό χαϊδουκος, τó 1/4 ό μπαϊρακάρης και 1/2 ό βοιβόδας. Στις μόνιμες συμμορίες ό βοιβόδας παίρνει τὰ μισά από τὰ λάφυρα γιατί αυτός συντηρεί και έξοπλίζει την συμμορία.

'Όσο καιρό χαμογελά ή τύχη στην συμμορία, όλοι είναι ίκανοποιημένοι. Μιά φορά όμως άν πάη άσχημα μία έπιχείρηση, ή έγκαταλείψη ή διοίκηση της έπαρχίας την συνήθη άπάθεια της, άκολουθουν μάχη και ή συμμορία προσπαθεί νά ξεφυγή μέσα από τὰ δάση, ή άν δείξουν όλιγώτερη προθυμία νά βοηθήσουν οι χωρικοί, τότε ρίχνουν τó βάρος στόν βοιβόδα κι ό καθεις κάνει ό,τι νομίζει καλύτερο. Τότε τη μεγαλύτερη σημασία

γι' αὐτὸν ἔχει ἡ ἀσφάλεια τοῦ καὶ πρέπει ἐγκαίρως νὰ δημιουργήσῃ δεσμούς ἐξω ἀπὸ τὴν ὁμάδα τῶν χαϊδούκων καὶ παντοῦ πρέπει νὰ ἔχη ἀνθρώπους ποὺ νὰ εἶναι πρόθυμοι νὰ τὸν βοηθήσουν. Ἡ μεγαλύτερη ἀπαγοήτευσή του εἶναι νὰ δῆ νὰ τὸν ἔχη προδώσει ἀκόμη καὶ ὁ σωμαιοφόρος του. Συχνὰ πάντως ἡ προδοσία εἰσχωρεῖ στὴ συμμορία του.

Δὲν συμφωνοῦμε μὲ τὸς δύο Ἄγγλους ὅτι ὁ χαϊδούκος ἐνεργεῖ ἀπὸ καθαρή δίψα γιὰ αἶμα καὶ εὐχαρίστηση. Βέβαια πρέπει νὰ παραδεχθῶμε ὅτι τὴν ἐπαρχία τῆς Βάρνας, ποὺ κατοικεῖται ἀπὸ Τούρκους καὶ μερικοὺς Βουλγάρους χαϊδούκους, αὐτὸ συνέβαινε, διότι κὶ ὁ Παναγιώτ μᾶς δίνει παραδείγματα.

Εὐκόλα καταλαβαίνει κανεὶς ὅτι ἕνας ἀρχηγὸς χαϊδούκων σκοτώνει τὰ θύματά του, κὶ ἔτσι ἀποκτᾷ τὴ φήμη ὅτι δὲν θέτει σὲ κίνδυνο τὴ ζωὴ τῶν συντρόφων του καὶ βρίσκει πιὸ πρόθυμα συντρόφους παρὰ ἀντιφρονούντας. Ἐνας δεῦτερος λόγος γιὰ νὰ σκοτώνῃ εἶναι γιὰ νὰ μὴν ἀφήσῃ μάρτυρες σὲ περίπτωση ποὺ θὰ περάσῃ ἀπὸ δίκη. Ἔτσι κὶ ὁ Παναγιώτ διέταξε μιὰ φορὰ κὶ ἔσφαξαν ὅλο τὸ προσωπικὸ στό σπῆτι τοῦ καντὴ τοῦ Sliven ποὺ λήστευαν. Τρίτος λόγος εἶναι ἡ ἐθνικὴ συνείδηση, ποὺ στοὺς Νότιους Σλάβους ἀποτελεῖ ὑψηλὸ συναίσθημα. Γιὰ πολλοὺς Βουλγάρους τὸ νὰ σκοτώνῃς Τούρκους καὶ ἄθθα παιδιά εἶναι κάτι τὸ ἀξέπαινο ποὺ οἱ ἴδιοι δὲν μποροῦν νὰ τὸ κάνουν, ἀλλὰ τὸ ἀκοῦν με εὐχαρίστηση. Αὐτὴ τὴν ἔξαρση τῆς ἐθνικῆς συνείδησης χρωστοῦν οἱ Σλάβοι στό μοσχοβίτικο πανσλαβισμό καὶ χρονολογεῖται ἄμέσως μετὰ τὸν πόλεμο τῆς Κριμαίας. Ὡς τότε ἦταν οἱ Βούλγαροι-χαϊδούκοι καὶ ἐπαναστάτες κατὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως.

Δὲν ἦτο ὁμοῦ πόλεμος λαοῦ ἐναντίον λαοῦ. Ἐδῶ ὁ πανσλαβισμὸς δείχνει σημεῖα ἐπιτυχίας. Κατῳρθωσεν νὰ κἀν τὸ χάσμα Βουλγάρων-Τούρκων ἀγεφύρωτο. Τὸ Βουλγαρικὸ Ἔθνος ὁμοῦ ἔφτασε σ' αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα πληρώνοντας ἀκριβὰ μὲ αἶμα. Γιὰ τὰ θύματα τῶν ἐπιχειρήσεων τῶν χαϊδούκων εἶναι ἀδιάφορο ἂν οἱ λόγοι ποὺ κινούσαν τὸν Παναγιώτ ἦταν ἐθνικοὶ ἢ ἁπλῶς εὐχαρίστηση γιὰ τὴν αἱματοχυσία τῶν συμπολιτῶν.

Ἄν οἱ Βούλγαροι βλέπουν στοὺς χαϊδούκους ἐθνικοὺς ἥρωες, καὶ κάποιο κατ'ἀλοιοπο τῆς παλαιᾶς ἀνεξαρτησίας τοῦ λαοῦ τους, τὸ ἴδιο βρίσκεται ἀντιστοιχῶς στοὺς χαϊδούκους τῆς Σερβίας στὴν ἀρχὴ τοῦ 19ου καὶ στοὺς κλέφτες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ ἀγώνα τῆς ἀνεξαρτησίας τους.

Κανεὶς Βούλγαρος δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι οἱ Τούρκοι θὰ φύγουν ἀπὸ τὰ μέρη τους καὶ θὰ γίνουν αὐτοὶ καὶ πάλι κύριοι τῆς ὀροσειρᾶς.

Ὅταν ὁ χαϊδούκος ἀποβλέπει στὴν μελλοντικὴ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, μόνον τὰ Βαλκάνια κάνουν δυνατὴ αὐτὴ τὴν ἀπελευθέρωση. Τὰ Βαλκάνια εἶναι ὁ προστάτης τῶν χαϊδούκων. Ὁ βοσκὸς καὶ ὁ χαϊδούκος, λέει ὁ Παναγιώτ, εἶναι οἱ μόνου ἐλεύθεροι ἀνθρώποι τῆς Τουρκίας. Ἡ φαντασία τοῦ Νότιου σκιαγραφεῖ ὅλα αὐτὰ πιὸ ὠραῖα ἀπ' ὅ, τι εἶναι στὴν πραγματικότητα. Ἡ ἰδιοσυγκρασία τοῦ Νοτιοσλάβου ὑποβοηθεῖ τὴν ἰδεολογία του νὰ γίνῃ πλούσιος μὲ τίς ληστείες. Ἔτσι οἱ χαϊδούκοι γιὰ τὸν πληθυσμὸ εἶναι ἀντικείμενον ζωνῆς συμπαιθείας καὶ γι' αὐτὸ τὸ πληθυσμὸς τοὺς βοηθᾷ ὅταν μπορῇ.

Τὸ πρῶτον ποὺ ξεχωρίζει τοὺς χαϊδούκους εἶναι ἡ ξεθωριασμένη, χοντροφτιαγμένη στολή. Πολλὰς φορὰς ἀγοράζει ἀπὸ παζάρια στολὲς τουρκικῆς καὶ ἐμφανίζεται ὁ βοϊβόδας καθὼς καὶ ὁ σωμαιοφόρος του ντυμένον μὲ χρυσοκεντημένον ντουλαμά.

Ὅχι μόνον οἱ βοσκοὶ, ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπόλοιπος πληθυσμὸς τῆς χώρας ἐνώνεται μὲ τοὺς χαϊδούκους. Ὁ Παναγιώτ γράφει σχετικὰ ὅτι οἱ χαϊδούκοι καὶ ἄλλες συμμορίες τῶν Βαλκανίων παίζουν σημαντικὸ ρόλον στὴ δημοτικὴ ποίηση. Ὑπάρχουν δύο συλλογῆς «Balgarski Narodni Pjesni» τῶν ἀδελφῶν Μιλαντινόφ, «Balgarski Narodni Sbornik» τοῦ Βασ. Τσολάκωφ, ποιήματα τῶν Βουλγάρων τῶν Βαλκανίων. Οἱ ἀδελφοὶ αὐτοὶ ἀναφέρουν καὶ τὸν τόπον καταγωγῆς τοῦ ποιήματος ὅταν τὸν ξέρουν, ὁ Τσολάκωφ ὁμοῦ δχι. Οἱ ἀδελφοὶ Μιλαντινόφ δίνουν 18 ποιήματα μὲ τίτλον «Aidutski», ὑπάρχουν ὁμοῦ καὶ ἄλλα ὑπὸ διαφορε-

τικούς τίτλους. Πολυαριθμότερα και χαρακτηριστικότερα είναι του Τσολάκωφ από διάφορα μέρη των Βαλκανίων και κυρίως από την περιοχή του Σλίβεν που ανέφεραν οι βοϊβόδα στις σημειώσεις τους. Καμιά άπ' τις τρεις συλλογές δὲν ἐπαναλαμβάνει ποίημα πού ὑπάρχει στις ἄλλες δύο.

Οἱ Νοτιοσλάβοι παραπονιούνται ὅτι σὲ περιοχὲς ἀνακατεμένου πληθυσμοῦ, ὁ ἑλληνικός κληρὸς καθὼς καὶ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀπαγορεύουν στοὺς Βουλγάρους νὰ τραγουδοῦν αὐτὰ τὰ τραγούδια.

Οἱ καθολικοὶ πού ζοῦν στὴ Ρούμελη βάζουν μεγάλες τιμωρίες σ' αὐτοὺς πού δὲν τηροῦν τοὺς νόμους τῆς νηστείας καὶ συγχωροῦν τοὺς ληστὰς ἐπιβάλλοντας τίς ἴδιες τιμωρίες. Ὁ Παναγιώτ λέει ὅτι κάποτε τὰ ὄπλα του τὰ εἶχε εὐλογῆσει ἡ ἐκκλησία. Δίκαια κατηγοροῦν οἱ ὀρθόδοξοι τοὺς καθολικούς, ὅτι πολλοὶ φραγκισκανοὶ ὑπῆρξαν προσωπικὰ χαϊδούκοι, κι ὅταν ἔγινε γνωστὸ μετὰ τὸν πόλεμο τῆς Κριμαίας καὶ βρέθηκαν πτώματα στὴ βόρρη τῆς ἐκκλησίας, μόνον τὸ προσωπικὸ ἐνδιαφέρον ἐνὸς μεγάλου καθολικοῦ κυριάρχου καὶ ἡ μεσολάβησή του στὸν σουλτάνο τοὺς γλύτωσαν ἀπὸ τὴν ποινὴ θανάτου πού ἐπέβαλε τὸ τουρκικὸ δικαστήριον.

Οἱ παλαιότεροι βοϊβόδες δὲν σκέφτονταν τὴν πολιτικὴν, ὁ Παναγιώτ ὁμῶς τὴν ἐσκέπτετο καὶ δείγματα ἐπιρροῆς τῶν χαϊδούκων στὴ πολιτικὴν ζωὴ τῆς χώρας βλέπομε στὸ ἔργο του.

Ἐδῶ τελειώνει ἡ ἐν περιλήψει μετάφρασις τῆς ἐργασίας τοῦ G. Rosen. Παραλείπει δείγματα δημοτικῶν καὶ κλέφτικων τραγουδιῶν πού βρίσκονται στίς σελ. 48 καὶ 60 τοῦ τοῦ ἔργου. Στὴ σελ. 48 βρίσκω τὸ τραγούδι Räubergelubde (Ἱερὰ ὑπόσχεσις τῶν ληστῶν) καὶ στὴ σελ. 60 Des Haidukenmädchens Hochzeit (Ὁ Γάμος τῶν κοριτσιῶν τῶν χαϊδούκων), πού ἀποτελοῦν προσπάθεια ἀτυχῆς πλαστογραφήσεως ἑλληνικῶν, σερβικῶν καὶ ρουμανικῶν τραγουδιῶν, παρ' ὅλον ὅτι καὶ οἱ Βούλγαροι ἔχουν δικά τους καθαρῶς τραγούδια τῶν χαϊδούκων καὶ ἄλλα δημοτικὰ-λαϊκὰ.

Ἡ ἀνωτέρω ἐργασία τοῦ George Rosen παρουσιάζει στοιχεῖα γιὰ τὴν δράσι τῶν χαϊδούκων τῆς Βουλγαρίας. Κατὰ τὴν γνώμη μου πρόκειται μᾶλλον γιὰ περιγητικὸν ρεπορτάζ, ὅπου διηγεῖται τί ἄκουσε στὴν Βουλγαρία γιὰ τοὺς ληστὰς γενικὰ — ἀσχολεῖται ἄλλωστε μὲ τὴν περιοχὴν τοῦ ἀνατολικωτάτου Αἴμου (ἀνατολικά τῶν ὀδύσεων Ἀδριανουπόλεως-Πρεσλάβας-Σιλίστριας, περιοχῆς πού εἶχε ἐποικισθῆ, ὡς γνωστὸν, ἰσχυρότατα ἀπὸ μικρασιάτες Τούρκους ἐποίκους καὶ ἀπὸ Τουρκοτατάρους Τσιουτάκ ἀπὸ τὴ Ρωσία).

Ἄνακριβῶς ὀνομάζει σελεμπήδες τοὺς ὀρσεβίβους ληστὰς καὶ νομίζω ὅτι συγγέει τὴν λέξιν αὐτὴν μὲ τὴν παρόμοια (τζιεμπελή=ὄρεινός). Εἶναι ἀξιοσημείωτος ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῶν σάν παλληγκάρια ληστῶν καὶ ὄχι σάν δειλῶν δολοφόνων, ὅπως θεωροῦνταν οἱ λησταὶ τῶν κάμπων (οἱ χιρσίτζ).

Τὰ ὄσα διηγεῖται γιὰ τοὺς χαϊδούκους εἶναι ἀποκυήματα τῶν Βουλγάρων ἐθνικιστῶν, τοὺς ὁποίους εἶχαν δημιουργήσει οἱ Ρῶσοι μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1828 καί, κατ' ἀντιγραφὴν τῶν ἑλληνικῶν θρύλων, προσπαθοῦσαν νὰ παρουσιάσουν καὶ τὸν βουλγαρικὸ λαὸν ὡς ἔχοντα κάποτε ἄρματολους καὶ κλεφταρματολους. Οἱ τελευταῖοι λέγονταν ἀπὸ τοὺς Τούρκους χαϊδούκ (=λησταὶ) ἢ χαϊδουτ-κεφερεσή γιὰ νὰ μὴ φαίνεται ὅτι οὗτοι εἶχαν ἐπαναστατήσει δικαίως. Ὅπως οἱ Ἕλληνες ἄρματολοί, ἔτσι καὶ οἱ βοϊνοῦκοι τῆς Βουλγαρίας καταργήθηκαν μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Πρὸ τοῦ 1827 ὑπῆρχαν στὴν Βουλγαρία βοϊνοῦκοι καὶ χαϊδούκοι καὶ ἅλοι αὐτοὶ ἦσαν κάτοικοι τῶν Βλαχωχωριῶν τοῦ Αἴμου καὶ τοῦ Ἀνθαίμου (Σφρέδνα-Γκόρα), τὰ ὁποῖα περὶ τὰ 1800 ἐκσλαβίσθηκαν γλωσσικὰ. Οἱ βοϊνοῦκοι καὶ χαϊδούκοι τῆς Βουλγαρίας φαίνεται ὅτι μέχρι τὰ 1600 ἦσαν καθαροὶ χρι-

στιανοί κατά τὸ πλείστον βλαχόφωνοι καὶ κατόπιν μέχρι τὸ 1821 δίγλωσσοι Βουλγαροβλαχοί¹.

Ὁ Σέρβος Γκόπτσεβιτς ἀσχολεῖται εὐρύτατα μὲ τὸ θέμα τῆς πλαστογραφίας δημοτικῶν καὶ χαϊδουρικῶν τραγουδιῶν (Makedonien und Altserbien, σ. 267-350). Σχετικὰ μὲ τὸ αὐτὸ θέμα ἔχει γράψῃ καὶ ὁ Ἑλληὴν καθηγητῆς λαογράφος καὶ ἀκαδημαϊκὸς Γ. Μέγας ('Ἐχουν οἱ Βούλγαροι δημοτικὸν ἔπος; Ἀθήναι 1946). Βλέπε καὶ τὸ μικρὸ βιβλιαράκι τοῦ V. Colocotronis, L'âme bulgare et l'âme grecque d'après la poésie populaire, «Revue de Grèce», Supplement gratuit, 1ère année, No 2, Athènes-Paris Octobre 1918. Παρ' ὅλα αὐτὰ, διεπίστωσα ὅτι ὑπάρχουν δημοτικά καὶ χαϊδουρικά τραγούδια γνήσια βουλγαρικά, μερικά ὅμως ὑπέστησαν τὴν ἐπίδραση θρύλων καὶ παραδόσεων ἑλληνικῶν καὶ σερβικῶν καὶ τινῶν ρομανικῶν, γιὰ τοὺς λαοὺς γειτονικοῦν καὶ στὸ διάστημα πρὸ παντὸς τῆς τουρκοκρατίας τοὺς συνήθωναν σὲ πολλὰ θέματα τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τὰ σκληρὰ βάσανα τῆς δουλείας καὶ οἱ κοινοὶ πόθοι τῆς ἐλευθερίας. Ὁ Rosen παρασυρθεὶς προφανῶς ἀπὸ τοὺς πανσλαβιστὰς ὑποστηρίζει τὰς πλαστογραφίας αὐτάς. Δὲν εἶχε τὴν ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ κατάρτιση γιὰ νὰ ἀντιληφθῇ καλὰ τὸ θέμα αὐτό. Νομίζω πὼς θὰ εἶχαν ἐνδιαφέροντα πράγματα οἱ μελέτες τῶν Ἀγγλων Saint-Clair καὶ Ch. Brophy τοὺς ὁποίους μνημονεῖ μὲ τὴν αἰχμὴ τῆς ἴσταν φιλότουρκοι, ἐπειδὴ δὲν ἐξῆμνησαν ὡς οὗτοι τοὺς Βουλγάρους. Δὲν κατόρθωσα νὰ εὑρῶ αὐτὰ τὰ βιβλία.

I. K. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗΣ

Ι. Κ. Βασδραβέλλη, Ἀρματολοί καὶ Κλέφτες εις τὴν Μακεδονίαν, β' ἔκδοσις, Θεσσαλονίκη 1970, 8ον, σ. 81, μὲ 1 παράρτημα 50 ἀνεκδότων ἐγγράφων, σ. 83-146+3 πίνακες.

Στὸν τόπο μας εἶναι σπάνιο φαινόμενο ἓνα εἰδικὸ ἱστορικὸ ἔργο νὰ βγῇ καὶ σὲ δευτέρῃ ἔκδοσι μῆσα σὲ λίγα χρόνια. Εἶναι θάλαγε κανεὶς αὐτὸ μὴ τιμητικὴ ἐξαίρεσις. Γιαντὸ καὶ χαιρετιζῶ μὲ ἰδιαίτερη ἱκανοποίησι τὸ βιβλίον τοῦ κ. Γιάννη Βασδραβέλλη, «Ἀρματολοί καὶ Κλέφτες», Θεσσαλονίκη 1970, στὴ δευτέρῃ του αὐτῆ ἔκδοσι. Ἐπειτα ἢ β' ἔκδοσι ἐνὸς τέτοιου ἔργου, ὅπως ξέρομε, εἶναι καὶ ἡ καλύτερη ἀπόδειξι πὼς τὸ ἔργο αὐτὸ ἀνταποκρίθηκε στὸ σκοπὸ του καὶ ἱκανοποίησε καὶ εἰδικούς καὶ φιλομαθεῖς καὶ πὼς εἶναι κάτι ποῦ τὸ ἀναζητοῦσε ἡ ἐποχὴ μας. Γιὰ τοσο κὶ ἂν ζοῦμε στὴν ἐποχὴ τῆς μηχανῆς, θέλομε ὥστὸσο νὰ μαθαίνουμε πάντα τὴν ἱστορίαν τῶν παποῦδων μας, ἅς εἶναι καὶ σάν μιά φιλετικὴ παράδοσι, ὅταν κίολας πρόκειται γιὰ μιά παράδοσι ἡρωϊκῆ. Πολὺ περισσότερο μάλιστα κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον μας ἡ παράδοσι αὐτῆ, ὅταν δὲν εἶναι πολὺ μακρινὴ καὶ τὰ περιστατικὰ τῆς μὲ τὰ πρόσωπά τῆς μᾶς τὰ διηγοῦνταν χτές οἱ παποῦδες μας ποῦ τ' ἄκουσαν καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς τοὺς παποῦδες, μὰ μὲ τὴ διαφορὰ πὼς οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ παποῦδες εἶτε ἔζησαν μὲ τὸ καριοφίλι στὸ χέρι εἶτε κουβάλησαν βόλια καὶ μαρούτι στοὺς ἀγωνιστὰς ἐκεῖνους τῆς ἔθνικῆς μας ἐλευθερίας, ὅταν ἦταν μικρὰ παιδιὰ. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὴν κλεφτουριά καὶ τοὺς ἀρματολοὺς.

Πράγματι ὡς τὰ 1939 τίς πληροφορίες μας γιὰ τοὺς Κλέφτες καὶ τοὺς Ἀρματολοὺς τίς εἶχαμε προπάντων ἀπὸ τὸ Fauriel. Ἀφ' ὅτου ὅμως βγῆκαν τὰ στρατιωτικὰ Ἐνθμημῆματα τοῦ Κασομούλη (Κασομούλη Ν. Κ., Ἐνθμημῆματα Στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων (1821-1832), τ. 1-3, Ἀθήναι 1939, 1940, 1942) οἱ γνώσεις μας γι αὐτοὺς πλήθυναν.

1. Εἰς τὸ βιβλίον μου Ἀρματολοί καὶ Κλέφτες στὴ Μακεδονία, ἔ.ἀ., σ. 9-25, παραθέτω τὴν μεταπολεμικὴ ἑλληνικὴ, τουρκικὴ καὶ βαλκανικὴ βιβλιογραφία ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα.